

B.I.R.

2574

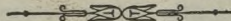
VASILE MIHĂILESCU

174
Două audiențe

la

Regele Carol I-ii

Extras din volumul „Lui N. Iorga,—Omagiu“, 1921

„Ramuri” s. a.
== Craiova ==

1886

LIBRARY

Don's auditions

~~1886~~ Regale

Extra 4th volume, 1. 1886 - Omega, 1921

DOUĂ AUDIENȚE LA REGELE CAROL I-IU.

În vara anului 1911, vizitând, la Sinaia, pe răposatul Titu Maiorescu, pe atunci ministru, și invitat la masă la restaurant,—după ce îmi dăduse anumite informații despre părintele său,—uitându-se la hainele mele de culoare deschisă, mi-a spus că, dacă aș fi fost îmbrăcat cu o haină neagră, aș fi putut să mă prezint și Regelui.

Cu salariul meu mic din vremurile acelea, aveam ce e drept hainele necesare oricărei ținute, dar ca să plec cu ele pentru a mă presenta, fie și unui ministru, aceasta întrecea mijloacele mele bănești.

I-am răspuns că la așa ceva nu m'am gândit dar că mai târziu îi voi asculta sfatul. L-am ascultat și nu mi-a părut rău.

Aveam însă o îndoială. În ce calitate mi-aș permite eu a cere o audiență Regelui? Se putea să mi se refuze și asta nu o voiam, iar în cazul când m'ar fi primit, ce aș fi putut eu vorbi cu Regele?

Ne făcând politică, eram atunci, cum sunt și acum, un biet profesor. Se mai adăoga, apoi, și reputația mea de „iorghist“, de „revoluționar“ și „pușcăriaș“,—pușcărie într'adevăr făcusem nouă zile și nu mi-e rușine de ea,—reputație pe care cu toate acestea nu-l împiedecase pe Maiorescu, un spirit de ordine atât de puternic, să fie atât de binevoitor încât mă căștigase.

Maiorescu era un adânc cunoscător de oameni și, ca toți aceștia, foarte prudent și foarte rezervat în raporturile lui cu necunoscuții. Prin sinceritatea și dezinteresarea mea,

I-am făcut, totuși, să-și deschidă și el sufletul. Sper să povestesc în alt loc câteva din convorbirile ce am avut cu el.

Până atunci, simțimântul de datorie mă obligă să spun că mulțumirea cași bucuria ce am avut-o de a fi vorbit, nu odată ci de două ori, cu Regele Carol, lui T. Maiorescu i-o datoresc.

Prilejul de a cere audiență l-am avut abia în vara anului 1913. Eram dintre aceia cari credeam că „pierdusem trenul“ în războiul balcanic și că ne alesesem numai cu Silistra și cei trei kilometrii pătrați „îndeajuns ca să se îngroape acolo demnitatea națională“ după vorba mânioasă a lui N. Filipescu. Credința ce o aveam în înțelepciunea politică a Regelui Carol slăbise când am văzut cum cuvântul *lui*, de suveran prudent și cuminte, înțelept chiar uneori, că „glasul Țării va fi ascultat“, se redusese la cele două bastoane de mareșal. Iar cuvintele, și mai prudentului Maiorescu, că „trenul nostru încă n'a sosit“ le interpretasem în înțelesul idealului nostru dela Nord iar nu dela Sud, unde n'aveam ce căuta. Cât despre celebrul discurs dela Caracăl al d-lui Take Ionescu, venit după „succesul“ dela Londra, discurs în care preamărea „succesul“ Silistrei, n'am înțeles cum o inteligență așa de vie putuse să facă o așa de mare greșală.

Crezând, deci, că lucrurile s'au liniștit și războiul nu vom mai avea, am cerut audiență ca să-i prezint Regelui lucrarea despre Ioan Maiorescu, făcută în colaborare cu prietenul N. Bănescu.

Mulțumită indicațiilor d-lui Al. Tzigara-Samurcaș, cererea a fost făcută în așa fel încât nădăjduiam că, însfârșit, o să-i pot comunica lui T. Maiorescu că sfatul lui a fost urmat.

Cererea o făcusem, fiind în București, prin Maiu; plecasem apoi la Craiova și am așteptat răspuns. Trecuse o săptămână de zile și neavând răspuns, în necunoștință de regulile protocolare, îmi luasem gândul că o să fiu primit.

Sâmbătă însă, la 8 Iunie s. v., primesc o înștiințare telegrafică, din partea mareșalului Palatului, că a doua zi, la ora 5 p. m., voi fi primit în audiență, ținuta frac, și să răspund dacă mă prezint.

Timpul de pregătire era prea scurt. Noroc că aveam de mult un frac căci de făcut sau de împrumutat ar fi fost cu neputință.

A doua zi am fost în București, iar cu un sfert de oră înaintea de ora indicată m'am prezentat la Palat. Precise, la 5 p. m., un ofițer superior m'a introdus în biroul Regelui.

În acelaș moment, pe altă ușă, a intrat în sală Regele și, după obiceiul lui, mi-a întins două degete. Foarte sever în alitudine, am avut la început impresia că-l inoportunaseram cu cererea mea, mai ales când l-am văzut că sta și el în picioare. Mă așteptam să stea pe scaun. Să fii rege, să ai și 74 de ani, și să primești în picioare pe un profesor, asta m'a turburat un moment, și, dintr'un sentiment de respect ca să nu-l obosesc căci părea și bolnav, oricum slăbit, era cât pe aci să-i ofer cartea și să mă retrag. Mi-se spusese însă că concedierea o va face tot Regele atunci când îmi va întinde mâna. Se lupta în mine sentimentul de datorie al cruțării suveranului bătrân cu teama să nu fac vreo necuviință.

Îndată însă ce a început conversația, după cinci minute de convorbire, figura lui severă și neîncrezătoare, dela început, s'a luminat de o bunătate părintească, iar eu nu m'am mai simțit de loc inoportun și părea că ne întâlnisem de mult și vorbeam ca doi cunoscuți.

Cea dintâiu întrebare cu care m'a primit a fost aceea dacă's fiu de moșnean.

Cum chestia originii mele și a familiei mele era prea neînsemnată, și gândindu-mă că o să vină vorba despre alte chestiuni cu mult mai însemnate, i-am răspuns și eu cu un scurt da, cum i-am răspuns la toate celelalte întrebări de natură mai puțin importantă și pe care nu le mai amintesc.

— La Craiova a fost pe vremuri director Fontanin, și, zâmbind, a adăogat numele lui adevărat de Izvoranu. Buna tradiție de pe timpul lui se mai păstrează la liceul din Craiova?

Deși aveam multe lucruri de spus, cum mai toate erau neplăcute, unele din ele din cale afară de dureroase,

căci liceul din Craiova a trecut printr'o strașnică crisă din care nu și-a venit nici astăzi în fire, — neuitând că liceul îi poartă numele, n'am mai vrut să-i mai dau știri care l-ar fi mâhnit. Profitând însă de faptul că, cu câteva zile mai înainte, citisem discursurile cari se rostise la împărțirea premiilor, în 1877, la Craiova, i-am amintit și discursul lui Fontanin și al Domnitorului, deșteptându-i amintiri cari-i plăceau. Mirat de această împrosptătare de lucruri, m'a întrebat:

— D-ta ai asistat la serbarea aceea? Erai, de sigur, mic dar ai bună memorie.

— I-am răspuns că n'aveam nici doi ani atunci, dar că, întâmplător, cu prilejul desvelirii monumentului său la Craiova, se publicase în ziarele locale, visita Domnitorului, din timpul războiului, la Craiova, și mi-am adus aminte când m'a întrebat de Fontanin și școala latinistă.

— Ai luat parte la desvelirea monumentului; vremea a fost frumoasă?

I-am povestit pe scurt desfășurarea inaugurării și i-am comunicat amănuntul duios cum Regina, în momentul când a căzut pânda, emoționată, și aducându-și de sigur aminte de cele petrecute cu 36 de ani în urmă, au podidit-o lacrămile și, mult timp, Regina a plâns mereu. Faptul acesta ne-a mișcat pe toți. În clipa aceia când îi povesteam acestea ochii bătrânului rege se umezise de lacrimi și vedeam cum se silea să nu se reverse. Se schimbase mult atitudinea dela început. Mă privea acum cu o deosebită blândețe care contrasta cu privirea dela început.

— Da, am trecut grele vremuri în 1877. D-voastră cei tineri să nu le uitați și să nu ne uitați. În special greutăți mari am avut cu Rușii când ne-au luat Basarabia. N'aș fi crezut niciodată ca un împărat să nu-și respecte cuvântul.

Pronunțând numele Rusiei, al Basarabiei și al Împăratului Alexandru al II-lea, privirea lui din nou s'a schimbat. Cu toată stăpânirea de sine, o aproape desăvârșită stăpânire de sine, ochii lui mici și vioi, păreau că țâșnesc de mânie, și fața lui se îmbujorase de sângele ce i-se urcase în obraz.

Sunt adânc convins că până la ultima lui suflare n'a

iertat niciodată Rușilor luarea Basarabiei. Dacă Maria Tudor a murit nemângăiată de pierderea orașului Calais mai nemângăiat a fost sufletul Regelui Carol de pierderea Basarabiei. Ca și regina Angliei, regele României putea să spună: „scoateți-mi inima și veți găsi scris pe ea: „*Basarabia*“. Și la Petersburg când l-a vizitat pe Țarul Nicolae al II-lea și la Constanța, când l-a primit împărătește și l-a îmbrățișat, Regele Carol n'a uitat și n'a iertat Rusiei actul ei de samavolnicie.

Ca să schimb cursul vorbirii într'o direcție mai plăcută, profitând de faptul că îmi recomandase să nu uităm vremurile cele grele prin cari a trecut Țara, i-am răspuns că știu să le prețuim și, ca o dovadă, i-am amintit cum la cursul de Istoria Românilor am citit cu școlarii cuvântarea *lui* dela Academie: Nicopole 1396—1877—1902.

I-am amintit de sfârșitul comunicărei pe care îl găseam poetic: „Noaptea eră senină; razele lunii se răstrângeau în luciul Dunării liniștite; vasele lăsau în urma lor talazuri argintii; în depărtare Nicopole, scaldat într'o mare de lumină, se înălță pe țărm ca o falnică rămășiță a vremurilor trecute.

„Această fermecătoare priveliște făcù să se desfășure trecutul înnaintea mea: tinerețele mele petrecute la izvorul marelui fluviu, istoria casei mele și mai presus de toate cartea ursitei scumpei noastre României, în care ostașii noștri scrisese o pagină neperitoare“.

Regele a fost plăcut impresionat de reproducerea propriilor lui cuvinte. I-am adăogat că împrejurarea a făcut ca teza mea de licență să fie în domeniul legăturilor Țărilor Române cu Prusia în secolul al XVIII-lea, și că despre venirea unui Hohenzollern a mai fost vorba, e drept, incidental, în diplomație, în vremurile lui Frederic cel Mare, și anume despre venirea în Principate a lui Henric de Prusia, fratele lui Frederic al II-lea.

— De lucrul acesta n'am nicio cunoștință, — unde ai găsit știrea această?

— În colecția de documente a lui N. Iorga, *Acte și Fragmente* cu privire la Istoria Românilor.—I-am povestit deasemenea pe scurt proiectul de împărțire a Țărilor Române al

lui Hertzberg, ministrul lui Frederic Wilhelm al II-lea. Când am pomenit numele regelui Prusiei a făcut o sforțare ca și cum ar fi vrut să-și amintească și să-și fixeze bine despre ce rege al Prusiei eră vorba. Ca să nu-l obosesc m'am grăbit să-i dau repede lămuriri, așa încât cele ce i-am mai spus le-a urmărit cu atenție.

— Ai tipărit lucrarea aceasta ?

— Nu încă. Sper să o tipăresc mai târziu.

— Dă-o la Academie. Academia cred că va tipări-o și atunci să mi-o aduci și mie.

M'a întrebat apoi unde mi-am făcut studiile universitare, în ce țară. Când i-am spus că nu trecusem granița Țării și că pentru istorie avem așa de buni profesori în cât nu e absolută nevoie ca să urmăm la alte universități, s'a bucurat mult că în Regatul *lui* științele au ajuns la așa mare înflorire.

Văzându-l așa de mândru că și în Țara lui știința istorică nu e mai pe jos decât în Apus, i-am atras atenția asupra unei erori istorice despre Mircea cel Bătrân, eroare care se strecurase și în comunicarea Regelui despre Nicopole. E vorba de atacul lui Vlad asupra lui Sigismund, care se pusese în seama lui Mircea, atac ce apărea neînțeleș, și odios chiar, dacă într'adevăr s'ar fi petrecut. Rectificarea aceasta l-a bucurat mult.

— Când m'am ocupat cu Domnia lui Mircea n'am înțeleș ce l-a putut hotărî pe Domnul român să-și atace aliatul și prietenul, și n'am găsit altă explicație decât că Sigismund retrăgându-se îl expunea pe Domn la rășbunarea Turcilor. În urma celor ce mi-ai spus, văd cu plăcere că lucrurile s'au petrecut cu totul altfel. Cine a făcut descoperirea aceasta și cine a lămurit lucrurile ?

— I-am răspuns: Iorga.

— A! Domnul Iorga e un distins istoric !

— Dar învățământul cu legea d-lui Haret cum merge ? Sunteți mulțumiți de ea ?

— La Instrucție în tot timpul lungei Voastre Domnii numai doi miniștrii buni ași avut, Maiestate, i-am răspuns : pe Titu Maiorescu și pe Spiru Haret.

— Da, domnul Maiorescu bun ministru dar a fost foarte mult combătut. Ai uitat însă pe D. Sturdza.

— Sturdza a fost un ministru foarte muncitor dar... mare în cele mici și mic în cele mari! Regele a zâmbit și părea că a înțeles aluzia. Ori cum va fi fost nu se poate compara, de pildă, cu dr. Istrati, despre care se spune că, întreat de Maiestatea Voastră,—când a venit cu cererea de modificare a legii Haret, — ce modificări i-a adus, V'a răspuns cu o mare franchejă: „Nu știu, Maiestate, să întreb pe d. Take Ionescu!“ A răs cu poftă de data asta Regele. Cât despre legea lui Haret, am continuat eu, e un mare progres în unele privințe, dar în ce privește desființarea catedrelor și înlocuirea lor cu distribuirea de ore nu e numai un regres dar și o nenorocire, o anarhie chiar s'a introdus în învățământul secundar.

— Cum, nenorocire și anarhie m'a întreat, mirat, Regele? De ce?

— În chestia aceasta eram în largul meu. I-am lămurit certurile între profesori cu prilejul distribuirii orelor, abuzurile pe care le face ministeriul de Instrucție, pagubele pe cari le au școlarii având câte 3—4 profesori, uneori chiar 8—10 la aceeași materie. Învățământul sub acest raport e în scădere. Regele m'a ascultat cu o atenție încordată și mi-a răspuns:

— Ai dreptate. Nu e bine ca școlarul să aibă prea mulți profesori la aceeași materie. Și eu fac mai multă treabă cu un general mediocru decât cu doi generali buni. De ce nu vă mișcați să cereți modificarea legii cum v'ați mișcat în chestia salariilor, în care ați isbutit, și de care cred că sunteți mulțumiți?

Și când vorbea despre mișcarea profesorilor în chestia salariilor, și că aceeași profesori nu se mișcă și într'o chestie superioară, am văzut un zâmbet de ironie pe fața lui. N'aș fi crezut că un suveran ca Regele Carol,—care, între alte slăbiciuni ale lui, a avut și pe aceea de a nu-i fi plăcut mișcările, chiar când ele erau necesare,—la bătrânețe, să sfătuiască

corpul profesoral să se miște căci numai printr'o mișcare colectivă poate să obțină îmbunătățirea unei legi.

Mi se părea că vorbisem prea mult și, de data asta, am tăcut, nădăjduind ca audiența să se sfârșească, mai ales că, în tot timpul acesta, Regele sta tot în picioare.

Mărturisesc, că dacă nu ași fi fost prevenit de felul cum se sfârșește o audiență mi-aș fi permis să mă înclin, și chiar să fac necuviința de a-i fi întins eu mâna întâiu, și să mă retrag.

Spre marea-mi mirare îl văd însă că, netăgăduit, obosit, cum sta cu o mână pe spatele unui scaun, pune genunchiul pe scaun și ia cartea și cearcă s-o răsfoiască cu cealaltă mână însă foile cădeau repede așa că i-am ajutat eu la răsfoirea ei. Dând peste gravura „Proclamarea constituției în București la 11 Iunie 1848“, i-am amintit că tocmai în ziua aceea se împlineau 65 de ani dela izbucnirea ei, la Islaz, la 9 Iunie.

A ridicat capul și, uitându-se la calendar, a zâmbit, adăogând :

— Ce mari schimbări într'o perioadă atât de scurtă!

— A fost un noroc, Maiestate, i-am replicat eu, că ași venit ca Domn în România, dar și M. V. ași avut noroc că ași dat peste un popor ca cel românesc atât de cuminte, de iubitor de ordine și de progres. O dovadă o aveți chiar în actualul Vostru prim-ministru Maiorescu. Bunicul lui era țăran-plugar și umbla în cojoc; tatăl său a fost un profesor, iar fiul a ajuns primul sfetnic al M. V. În trei generații numai și iată unde a putut ajunge un urmaș al unui țăran. Mirat, Regele m'a întrebat :

— E, aici, bunicul d-lui Maiorescu îmbrăcat în cojoc, și, în aceeași vreme, căuta fotografia.

— Nu, Maiestate, în vremea aceea nu era fotografia în Țările române dar așa a venit, în cojoc, la Craiova, tatăl lui Ioan Maiorescu să-și vadă copilul care ajunsese prin învățătura lui între „Domni“. I-am povestit cum invitat la masă, de către Iancu Bibescu, fratele Domnului George Bibescu, s'a rugat să fie iertat că nu poate să vină de data asta.

— De ce ?

— Fiindcă a venit tată-meu din Ardeal să mă vadă.

— Să vii și cu tatăl d-tale.

— Nu pot să viu fiindcă tată-meu e îmbrăcat țărănește.

— Tocmai de aceea să vii, i-a răspuns Iancu Bibescu, și tatăl și cu fiul au luat masa împreună la fratele Domnului.

O chestie mai interesantă decât chestia cojocului, am adăogat, e însă o propunere de unire a Țării-Românești, a Moldovei și a Ardealului sub Habsburgi—a lui Ioan Maiorescu. Arătându-i fac-similul din carte, nu atât ca să-l măgulesc pe Rege, cât mai mult din o adâncă convingere, i-am spus Regelui :

— Deși, dacă s'ar fi putut realiza dorința lui Ioan Maiorescu, am fi avut ceeace azi nu avem : Unirea tuturilor Românilor, cred că Românii sunt mai profitați că au pe Hohenzollerni decât pe Habsburgi. ¹⁾ N'am fi avut nici Domnia lui Cuza care a fost un mare bine în multe privințe.

— Da, Cuza a fost un mare Domn. Eu nu puteam să fac unele acte pe care el a fost mai liber să le facă decât așa fi fost Eu, a replicat Regele.

Audiența pe care o crezusem cel mult de zece minute și pe care eu era s-o reduc la două-trei minute, trecuse de o jumătate de oră.

Regele mi-a întins mâna, — de data asta nu erau numai cele două degete, — și, întrebându-mă unde am să-mi petrec vacanța vara asta, iar eu răspunzându-i că la Sinaia, — în realitate am petrecut-o în Bulgaria, — m'a invitat la Castel, spunându-mi să nu-l ocolesc și să mă duc să-l văd. Îți voi arăta acolo tablouri și arme istorice cari au să te intereseze ca istoric. I-am mulțumit, și, înclinându-mă, m'am retras.

• •

1). Fiindcă și Regele Carol și Titu Maiorescu aparțin acum istoriei nu mă pot împiedeca de a nu aminti și o observație a lui Maiorescu când, vorbindu-i despre proiectul cu Unirea sub Habsburgi, a exclamat : Ce mi-s Habsburgii ce mi-s Hohenzollernii ! Despre asta cu altă ocazie. De la sine se înțelege că despre lucrul acesta nu mi-am permis a vorbi Regelui, și, dacă T. Maiorescu ar fi trăit, cu atât mai mult n'aș fi spus lucrul acesta nici astăzi. T. Maiorescu, cu toate marile lui însușiri, a avut necontestat și unele scăderi. Ne având însă încăpățanarea lui P. P. Carp, inaintea chiar a evidenței faptelor, el însuș și le-ar fi recunoscut.

A doua zi am cerut audiență și A. S. R. Principelui moștenitor. Așteptarea n'a fost lungă. La 12 Iunie am fost înștiințat că voiu fi primit la Cotroceni la 14 Iunie, ora 11 a. m. Aceiași ținută. Principele a fost foarte democrat. Pe când Regele a stat în picioare continuu, Principele stând pe scaun, l-am găsit citind, m'a poftit și pe mine pe scaun, oferindu-mi chiar și o țigare. Cum nu sunt fumător, cu toată dorința de a nu-l refuza, i-am mulțumit, și convorbirea a început durând o oră întreagă.

Cu alt prilej, poate, am să povestesc și această audiență. În revista Craioveană „Ramuri“, ¹⁾ am povestit o parte din convorbirea ce am avut-o cu Principele Ferdinand în chestia fărâneasă. Lucrurile care mi le-a spus atunci, în această mare și arzătoare problemă, care privește și astăzi viitorul României întregite, al acestei României Mari, cum ne place mereu să o numim,—uitând că numai atunci va fi cu adevărat o Românie Mare când va avea și o fărâname mare, am ținut că e o datorie din partea mea să le comunic tuturilor, și, spunându-le acolo unde le-am spus, n'am să le mai repetaici.

Dacă Regele Carol își impunea respect, și din toată ființa lui, simțea că e rege, A. S. R. Principele moștenitor te captivează prin sufletul lui bun și deschis. Dacă n'aș fi știut că e Principele moștenitor l-aș fi luat drept un burghez democrat.

Se spune că prima impresie despre un om e cea adevărată. Nu întotdeauna. Mărturisesc că înainte de a fi vorbit cu Principele, în necunoștință de cauză, îmi formasem părerea că viitorul rege nici nu-l va putea egala pe Regele Carol necum să-l întreaacă.

De pe acum cei 7 ani de Domnie ai Regelui Ferdinand I-iu fac mai mult decât cei 47 de ani ai Regelui Carol I-iu, cu toate multele virtuți ale celui din urmă.

Dacă Regele Carol e întemeetorul dinastiei, Regele Ferdinand, prin gesturile lui eroice, a românizat-o, și aceasta e lucrul de căpetenie.

1). No. 5 din 15 Mai, anul al XV-lea.

După cele două audiențe m'am dus să-mi iau ziua bună dela T. Maiorescu și să-i mulțumesc pentru sfatul ce-mi dase cu doi ani în urmă. Ne găsindu-l acasă, seara, aflu o carte de vizită a lui în care, ca niciodată, îmi dă întâlnire la ministeriul de Externe. Cum cu situația lui de ministru, și mai ales în cea de Externe, eu n'am avut niciun raport, am înțeles gestul său și, firește, m'am dus la ora fixată la ministeriul de Externe. De data asta, a fost o adevărată audiență, și foarte scurtă. N'a fost însă nici ea lipsită de interes. Rămâne cu alt prilej să vorbesc despre ea.

„Trenul României“ în sfârșit sosise. Făcusem campania din Bulgaria ca locotenent de rezervă, comandant de pluton, și văzusem, de data asta, multe lucruri frumoase dar și multe foarte urâte a căror impresie mi s'a întărit și mai mult în campania din 1916. Țărâniea se purtase admirabil. Setea lor de pământ crescuse și, acum, doream eu să mă duc la Rege și să-i spun în deplină sinceritate tot ce văzusem și în bine și în rău.

Cum Regele era la Sinaia, i-am cerut acolo o nouă audiență. De data aceasta n'am așteptat mult. A doua zi, chiar de dimineață, la 9 Octombrie, primesc înștiințarea că sunt invitat, în aceeași zi, la ora 1 p. m., la masă la castelul Peleş. Ținuta redingotă. De când cu observația lui Maiorescu mă învățasem minte. Luasem geamantanul și în el erau și fracul și redingota. Fiind în regulă, la ora 1 fără un sfert am fost în sala de așteptare. Exact la ora 1 și-au făcut apariția și Regele și Regina și apoi am trecut în sala de mâncare. Erau vreo 14—16 persoane. În afară de oaspeții obișnuiți ai Curței: doamne de onoare, adjutanți, dr. Mamulea, artiști, favoriții reginei, erau și Principele de Wied cu soția sa, pare-mi-se chiar și fratele său. Așezat, la dreapta Reginei, după alte două doamne, cea de lângă mine fiind doamna Mavrogheni, am putut să mă întrec în ușor în conversație, vorbindu-i despre însușirile financiare ale soțului său. La dreapta mea se găsea o frumoasă domnișoară, care însă își găsisse, în ofițerul adjutant, mai tânăr decât mine, o plăcută tovarășie pe care în tot timpul mesei n'am turburat-o de loc. De mâncat am mâncat puțin iar de băut am băut și mai puțin. Toată atenția mi-era îndreptată

spre comeseni. Regele era supus unui regim de mâncare deosebit, mai mult lactat. Mânca încet și, din când în când, își rotea privirea blândă asupra tuturor oaspeților săi.

Masa a durat peste o jumătate de oră și, în urmă, am trecut în salonul de alături unde ni s'a servit cafeaua. Cum nu cunoșteam pe nimeni, personal, din câți erau în jurul meu, auzisem numai la concerte pe acea „privighetoare a Ardealului“ d-na Triteanu, care se apucase de lucru,—tot buna d-nă Mavrogheni, cu un deosebit tact, m'a întreținut din nou. Convorbirea cu un om superior e întotdeauna o mare plăcere, aceea însă cu o femeie cultă și inteligentă are un farmec deosebit. Nu o mai întâlnisem și n'am mai întâlnit-o după aceea, dar, discreția și finețea cu care a condus conversația au rămas întipărite în sufletul meu.

Cu toată plăcerea ce o avusesem de a fi stat cu Regele la masă, aveam o mare părere de rău: simțeam că toată audiența mea se redusese la mâncare, și aș fi fost cu mult mai bucuros să nu fi fost invitat la masă și să vorbesc cu el. Regele era într'adevăr ocupat cu Principele de Wied care, îi citise o scrisoare, și părea că-i cere ceva, lucru de care Regele nu era deloc bucuros. Regina deasemenea vorbea cu Principesa de Wied așa în cât, absorbit în conversația cu doamna Mavrogheni, n'am observat că Regele isprăvisese convorbirea cu Principele și se îndreptase spre mine. Mi-a întins mâna și cea dintâi vorbă a fost:

— Ai primit medalia ?

— Da și Vă mulțumesc. — Ce se întâmplase ?

În urma audienței,—nu știu cum s'au petrecut lucrurile,— d. C. Disescu, pe atunci ministru de Instrucție, va fi știind mai bine chestia, mă și felicitase pentru acordarea medaliei Bene-merenti și încă clasa I-a. Mărturisesc că n'am luat lucrul în serios. Am crezut că e o glumă sau, iarăși, vreo atenție discretă a lui Maiorescu. Fierberea din preajma războiului, ducerea mea pe front mă făcuse să uit de felicitarea ministrului. Întors însă din campanie am găsit, spre marea-mi mirare, brevetul de medaliare. Nu fusese, deci, o simplă vorbă. După atâtea judecăți tocmai cu ministeriul de Instrucție, și

nu mai puțin cu trei avertismente din partea aceluiaș ministriu, — pe cari, totuș, ministrul Disescu cu o deosebită gentilețe mi le-a ridicat, — însfârșit, venea și pentru mine o atențiune.

Era însă prea mare. Mă copleșea. Fără să vreau mă gândeam la atâția scriitori de talent căroră nu li se dase.

Ne cunoscând protocolul, cum nici nu mi-o procurasem, m'am dus fără medalie. Nu mă așteptam ca Regele să aibă o așa de bună memorie încât să mă întrebe de ea. Mi s'a părut că în întrebare văd și o fină mustrare.

— Am citit cu interes, în întregime, cartea ce mi-ai dat-o în Iunie.

— Maiestatea Voastră, mai poate, în mijlocul atâtor ocupații mari și grele, să citească și astfel de lucrări?

— Între lucrurile care mă interesează de aproape e și istoria și în deosebi tot ce se atinge de viața poporului român.

— Unde ai petrecut vacanța vara asta?

— În Bulgaria.

— Iată, am hotărât să vă dăm tuturor aceluia cari ați luat parte în campanie o medalie. Mi-a descris apoi medalia așa cum s'a bătut. Acum o să ai două medalii. Cum, după spusa Regelui, așa cum s'a făcut dealtmintrelea, avea să se dea *aceeași* medalie și celor ce fusese combatanți cași ne-combatanților, mi-am permis să-i spui:

— Maiestatea Voastră îmi îngăduie o observație?

— Da.

— Nu crede M. V. că ar fi bine să fie o distincție între cei cari au îndurat greutățile frontului și aceia dela spatele frontului?

— Da, ar fi bine.

Lucrul însă nu s'a făcut, abia acum în campania din 1916 — 1918 s'a înțeles că nu e tot una a face serviciul la front și a-l face în spatele frontului. În 1913 însă nu a fost așa. S'a dat tuturilor, fără deosebire, aceiași distincțiune ca o medalie jubiliară oarecare.

— Cum ați dus-o în Bulgaria?

— Marșurile au fost grele, foarte grele. Am câștigat războiul numai cu picioarele. Dar greutatea acestora sunt dintre acelea cari se uită lesne ba încă își produc și plăcere când ți-le reamintești.

Sunt însă două lucruri pe care dacă M. V. îmi permite le pot spune.

— Cari?

— Serviciul de aprovizionare și cel medical au fost slabe proaste chiar. Din cauza lor am avut atâtea mii de morți de holeră. Nu știu cine e vinovat dar am avut prea multe jertfe pe cari le-am fi preferat să fie de gloanțe și nu de holeră. Am fost chiar la Orhanie într'o localitate contaminată și am și acum neștersă în ochii mei imaginea celor ce am văzut. Regele mă asculta cu un vădit interes și era mișcat de cele ce-i spuneam. I-am amintit de părintele D. Lungulescu dela Craiova care a stat în mijlocul holericilor pe când atâția alții fugeau.

Un fapt însă m'a turburat și mai mult, mi-e teamă însă să nu produc supărare M. V.

— Spune-l.

— Ordinul vostru în ce privește bătaia în armată nu se respectă și e dureros. Lucrul acesta nu i-a plăcut; pătrunzându-mă cu privirea, am înțeles că-l mâhnisem. În momentul acela se apropiase Regina pe care eu însă n'o observasem. Regele însă mi-a atras atenția spunându-mi:

— Regina.

— M'am înclinat și sărutându-i mâna, Regele, adresându-i-se Reginei, i-a spus: Domnul profesor a fost ca ofițer în Bulgaria în timpul campaniei. Povestește și Reginei ce-ai văzut pela Orhanie, mi-a zis Regele. Și atunci, începând să-i povestesc, Regina a început să plângă. De plânsul ei m'am emoționat și eu, dar, m'am stăpânit, uitându-mă la Rege, care și el se stăpânea. Mă gândeam cum o fi putut femeea aceasta să aibă atâta curaj, în vremea războiului dela 1877/78 să țină în brațele ei bolnavi de tetanos? Regina însă s'a retras și m'a lăsat să continui convorbirea cu Regele.

— Maiestatea Voastră poate să fie acum mulțumit și

mândru, am reluat eu conversația, Regele Ferdinand al Bulgariei ca să-și salveze tronul V'a cerut „misericordie“. Felonia lui a fost pedepsită, iar lealitatea Voastră răsplătită prin cucerirea Cadrilaterului și prestigiul ce-l aveți în Balcani; Bulgaria pentru a două oară Vă poate fi recunoscătoare.

— Da, m'a surprins și pe mine actul necugetat al Regelui Ferdinand. Îl știam bun bărbat politic. Încăpățânarea Bulgarilor de a nu ne fi recunoscut drepturile a fost înfrântă acum și, apoi, le-am luat o bună bucată de pământ. Eu însă nu sunt dușman Bulgarilor. La 1877 Țarul Alexandru al II-lea mi-a oferit toată Bulgaria, dar n'am vrut să primesc.

— Și cred că nu regretați.

— Nu. — Cererile Românilor erau drepte și se puteau satisface și fără războiu cu Bulgarii. Oamenii noștri politici n'au răbdare și nu știu să aștepte. În România mulți fac politică, dar pușini se pricep în politică. Au venit la mine și, uitând bătrânețele mele, au ridicat tonul. Eu le-am spus că România va ieși bine dar nu m'au crezut; chiar și acum, după ce s'au terminat lucrurile, cred că puteam să obținem Cadrilaterul fără intervenția armată. Ori cum însă, astăzi, nu se mai poate nimic mișca la Atena, la Constantinopol, la Sofia și la Belgrad fără să știu *Eu*.

Și pe când vorbea astfel în ochii lui strălucea o mare bucurie și o mândrie de Hohenzollern. De veacuri Țările Române nu se mai bucurase de un așa mare prestigiu în Balcani ca în vremea tratatului din București. O parte din prestigiul și gloria aceasta se datorește, evident, și Regelui Carol I-iu.

— Dar Austria, Maiestate, aliata noastră, și Împăratul Francisc Iosif căruia i-ați fost întotdeauna atât de credincios, de ce nu ne-a ajutat cum se cuvenea?

Întrebarea aceasta n'a cam prea plăcut Regelui, dar mi-a răspuns:

— Austria ne-a ajutat, lucrul acesta ai să-l vezi în Cartea verde a d-lui Maiörescu, să i-o ceri, — și cu aceasta s'a terminat a doua și ultima audiență pe care am avut-o la Regele Carol I-iu.

Cartea Verde, ne fiind pusă încă dela început în librărie, i-am scris și l-am rugat pe răposatul Maiorescu să mi-o dea, lucru ce s'a grăbit să-l facă, punând-o într'un plic mare, și scriind adresa cu propria-i mână. Un prim-ministru făcând oficiu pe care putea să-l facă și un funcționar oarecare. Citind Cartea verde, mărturisesc însă că eu unul n'am văzut acolo ajutorul Austriei.

* * *

Un ultim cuvânt despre Regele Carol. Prin moarte a intrat în judecata posterității și a istoriei. Nu sunt în măsură de a apreția întreaga lui Domnie. Dealtmintrelea nu aici aş face lucrul acesta care întrece puterile mele. Dar din ce știu de aiurea și din ceea ce însumi am putut vedea, lăsând la o parte unele din slăbiciunile Domniei lui atât de îndelungate, cea mai lungă pe care o cunoaște istoria noastră, cum e bunioară neresolvarea chestiei agrare, în deosebi după 1907, Regele Carol I-iu al României a fost înaintea de toate un suveran în care a sălășuit ca în pușini dintre contemporanii lui, cel mai înalt și cel mai puternic sentiment al *datoriei*, care, când e îndeplinită așa cum a îndeplinit-o el, și în viața lui particulară și în cea publică, omul devine erou și se apropie de divinitate. O pildă vie puternică va rămâne Regele Carol I-iu nu numai pentru urmașii lui dar și pentru toți aceia cari vor să știe cum trebuie să-și trăiască omul viața ca să nu fie nevrednic de ea.

Dacă, totuș, omul și suveranul, — în care datoria de suveran, față de poporul său, a fost înaintea de toate o poruncă dumnezeiască, — a avut mâhnirea să-și vadă ultimile zile ale Domniei și ale vieții amărâte, sub greaua și nemeritată acuzație că el nu și-ar fi urmat poporul în ceasul cel greu în care neamul românesc a zis: *Acum*, ori — niciodată, e momentul realizării idealului, — pricina trebuie căutată în faptul că cei mai mulți n'au cunoscut nici omul, nici pe Rege.

Dacă inima lui de om a sângerat, și e sigur că a sângerat, datoria lui de *Rege* pe care a avut-o în cel mai ideal înțeles omenesc cu puțință, i-ar fi arătat și *lui*, în cele din

urmă drumul biruinței. Nu s'a opus în 1913 cu atât mai mult nu se putea opune în 1916.

Când un umil soldat, în vremea răscoalei din 1907, a fost în stare să-și îndeplinească datoria lui de ostaș chiar față de părintele său, răsvrătit, — cum au putut să se găsească la noi oameni politici cari să tăgăduiască tocmai *Regelui* simțimântul datoriei?

Nimic mai greu decât să cunoști sufletul omenesc. Și, totuș, din scurtele convorbiri ce mi-a fost dat să am, am rămas cu această convingere nestrămutată că Suveranul a putut să-și calce pe inima lui de om. Și dacă, câțeva vreme, a crezut că locul României era alături de Puterile Centrale, aceasta n'a fost decât convingerea lui, greșită, ce e dreptul, dar o convingere cinstită că prin asta asigură biruința Țării sale. Când mai târziu însă evenimentele i-au arătat contrariul, d-l I. Brătianu, în măsură mai mare decât oricare altul de a fi știut toate părerile Regelui, ne spune că, în urmă, și el se convinsese că România nu putea să meargă decât alături de Înțelegere. Moartea a venit însă la vreme.

N'aveam cunoștință de ultimile lui păreri. Niciodată însă nu i-am bănuit sentimentele lui de suveran român. Viața lui întregă și-o închinase Țării și poporului său.

Se putea oare ca tocmai Regele Carol, personificarea însăși a datoriei, să nu-și îndeplinească datoria?

Când, de către cei chemați, se va scrie istoria Domniei lui, se va vedea că, cu toate greșelile lui, întemeietorul Dinastiei celei nouă a fost și el un bun român. Iar cei cari au avut norocul să se apropie de el și să-l cunoască în toată maiestatea ființei sale, pot spune: Regele Carol I-iu era născut pentru a fi rege.

Vasile Mihăilescu.
